

Simone Weil Luisterviering

5 juli 2020

Vorbereiding: Henk Meeuws, Inge Boesveld, Coby Roeleveld, Jan Hulsbergen

Welkom

Welkom in de laatste luisterviering over een filosoof. We verwijlen vandaag bij Simone Weil. Toen ik hiervoor gevraagd werd reageerde ik spontaan: "Ja, Simone Weil, leuk!". Maar als zij iets níet is, dan is dat 'leuk'. Wél echter : zeer intelligent en eigenzinnig; vol passie voor de wereld maar sociaal tegendraads; met een laag zelfbeeld en hoge idealen; deemoedig en veeleisend; katholiek maar bewust niet gedoopt lid van de kerk... Filosofe, activiste, mystica...Bij de uitreiking van zijn nobelprijs roemde Albert Camus haar als "de enige grote geest van onze tijd". Welkom bij Simone Weil!

Lied: Als wild gras

Als wild gras in de bergen groeit de liefde
Hoger en hoger gaat zij, wie zal haar kennen
In de rimpels van de huid leeft de liefde
Diep en verborgen is zij, wie zal haar kennen
Uit de poorten van ziel spreekt de liefde
Licht en vrij gaat zij en laat zich kennen.

Inleiding

Simone Weil is geboren te Parijs op 3 februari 1909 in een welgesteld joods maar agnostisch gezin. Vanaf haar jeugd lijdt ze onder zwakke gezondheid en zware hoofdpijnen. In haar puberteit beleeft ze diep ongeluk in suïcidale depressies, wanhopig zoekend naar richting en houvast... en ontdekt voor altijd dat verlangen wezenlijker is dan verwerven. Ze studeert met o.a. Sartre en De Beauvoir moderne en klassieke filosofie en letterkunde, engageert zich in de communistische beweging, loopt voorop bij stakingen, wil in Spanje tegen Franco vechten, deelt een jaar het leven van fabrieksslaven, raakt lichamelijk en geestelijk uitgeput. Na de Duitse inval trekt ze met haar ouders naar Marseille, later – in 1942 – naar de VS, gaat meteen weer Londen om te werken voor Generaal De Gaulle, zet zich uit liefde voor de ongelukkigen in de oorlogsgebieden, op hongerrantsoen en sterft op 24 augustus 1943, 34 jaar oud, verteerd door tbc, opgebrand als dor gras. En tot op het laatst alsmaar denken, analyseren, debatteren, schriften vol schrijven ... en wachten.

Dít is wat Simone Weil in de diepte van haar ziel leert doen: niet waarheid of goedheid *zoeken* maar met zuivere aandacht *wachten*, wachten op Liefde, wachten op God. Want God is liefde.

We verkennen drie wegen waarlangs een mens volgens Simone Weil kan leren wachten op Liefde / God, en op verborgen maar reële wijze aangeraakt kan worden door God / Liefde: liefde voor de schone orde der dingen, liefde voor de naaste, liefde voor de erediens. Ze

noemt deze drie liefdes 'drie vormen van indirecte liefde tot God'. Zij kent ze uit eigen diepe, mystieke ervaring.

In 1938 brengt Simone de Goede Week door in de benedictijnenabdij van Solesmes. Dankzij een vrome jonge Engelsman aldaar ontdekt ze een gedicht van George Herbert: 'Liefde'. Dat raakt haar tot in het diepst van haar ziel. Ze leert het uit het hoofd. In haar *Geestelijke Autobiografie* schrijft ze:

"Wanneer mijn hoofdpijnaanvallen een hoogtepunt bereikten, dan dwong ik mij vaak dat gedicht op te zeggen, met al mijn aandacht en met mijn gehele ziel geneigd naar de tederheid die in de versregels ligt vervat. Ik dacht dat ik het opzegde omdat het een mooi gedicht is, maar zonder het mij bewust te zijn werd dit opzeggen een bidden. Tijdens zulk een biddend reciteren is [...] Christus zelf neergedaald om mij geheel in bezit te nemen."

GEBED

Dit is het gedicht, het gebed van Simone Weil:

De Liefde heette me welkom, maar mijn ziel wendde zich af,
zich bewust van zoveel stof en zonde.

Maar de lenige liefde die mijn aarzeling bemerkte,
kwam vriendelijk dichterbij en vroeg of ik iets wenste.

'Een gast,' antwoordde ik, 'die waardig is om hier te verblijven?'

De Liefde zei: 'Dat ben je.'

'Ik, die zo onaardig en ondankbaar ben?

O mijn lief, ik durf niet eens naar je kijken.'

Maar de Liefde nam mij bij de hand en antwoordde glimlachend:

'Wie denk je wie jouw ogen maakte? Ik toch.'

'Dat is waar, mijn God, maar ik heb ze misbruikt.

Laat mijn schaamte krijgen wat zij verdient.'

'Weet je dan niet', zei de Liefde, 'wie de schuld draagt?'

'Mijn lief, dan zal ik je dienen.'

'Ga zitten', zei de Liefde, 'en proef mijn vlees.'

Ik ging zitten en at.

Lied: Levend woord (Tekst Janet Delver naar Hildegard von Bingen, muziek Mariët Harinck)

Woord door klank, door heiligheid aangeraakt
Vloeit als purperrood bloed uit de hemel,
Dat onderhuids kloppend gaat, zuurstof geeft,
Kiemkracht tot bloesem brengt, liefde als dauw.
Nooit houdt het stromen op, zelfs koude adem van dood
Kan dit woord niet weerstaan.

Deel 1 Liefde voor de schone orde der dingen

Al vóór Solesmes had Simone Weil tijdens haar bezoek aan Italië in 1937 een religieuze ervaring. Ze vertelt daarover:

“Toen ik in Assisi alleen was in de kleine Romaanse kapel uit de twaalfde eeuw, waar Sint Franciscus zo vaak gebeden heeft – de Santa Maria degli Angeli, een onvergelijklijk wonder van schoonheid – werd ik door iets, dat sterker was dan mijzelf, voor het eerst van mijn leven op de knieën gedwongen”.

Wat overkwam Simone in die kapel? Waardoor en waarvoor werd zij op de knieën gedwongen? Haar denken over mens en wereld biedt een mogelijk antwoord.

De mens is als alle materie onderworpen aan de wetmatige noodzakelijkheid die heel het universum beheerst. Daarin is – anders dan Spinoza meende – God afwezig. De materie is niet-god. Dat de mens in deze god-loze werkelijkheid een centrale plaats zou innemen, is waanzin. En wie meent in absolute vrijheid het eigen zijn te kunnen scheppen, schept zich een illusie. Wij zijn God niet. Ons enige vaderland is de materie. Dat is de harde waarheid.

In onze stoffelijkheid echter zijn wij begiftigd met rede en vrije wil. Van nature zijn wij aldus bestemd tot de vrije keuze onze werkelijkheid te beamen – of niet. We beamen de werkelijkheid als wij verlangen naar wat wij niet zelf kunnen ‘scheppen’: waarheid, goedheid, schoonheid. Als we daar oprecht naar verlangen, licht in ons gebrekkige bestaan de glans op van wat ons overstijgt, wat wij niet kunnen vatten noch bevatten. De kostbaarste waarden kunnen we niet zoeken, we moeten ze met zuivere, gespannen aandacht verwachten – zoals ware kunstenaars doen.

Naar eigen zeggen heeft Simone Weil God nooit gezocht. Toen ze Assisi bezocht oefende ze zich echter al langer in aandachtig wachten, open voor al wat is. Deze aanvaardende openheid leert ze kennen ‘Amor fati’, liefde voor het noodlot. Voor Simone betekent deze liefde: zich onttrekken van valse goddelijkheid, weten dat het ware centrum buiten deze wereld ligt en, in haar woorden: “Instemmen met de heerschappij van de wetmatige noodzakelijkheid voor de materie en met de heerschappij van de vrije keuze in de kern van elke ziel. Deze instemming is liefde. Wanneer deze liefde zich richt op denkende wezens, dan is zij naastenliefde, wanneer zij zich wendt naar de materie, is zij liefde tot de schoonheid en orde dezer wereld.”

In Assisi wordt Simone, vermoed ik, aangeraakt door deze liefde, overweldigd door schoonheid, in haar verlangen geleid door Franciscus in wiens armoede en zwerven en zingen zij pure poëzie proeft. “Hij ontblootte zich om de schoonheid der wereld rechtstreeks te ervaren”, schrijft ze. “De liefde tot deze schoonheid komt van God, die in onze ziel is neergedaald, en gaat ook tot God, die in de wereld tegenwoordig is. Het is zoiets als een sacrament”.

En wij, waardoor en waarvoor worden wij op de knieën gedwongen? Nu wij ervaren dat wij niet almachtige scheppers van onze werkelijkheid zijn maar onderworpen aan de wetmatige noodzakelijkheid van een virus – brengt ons dat tot instemming die liefde is?

Lied: Aan de schoonheid (Tekst Huub Oosterhuis, Muziek Antoine Oomen)

O schoonheid uw verbrand gezicht
Weerspiegelt nog het morgenlicht
Het zwarte blauw rode grijze alle dagen licht.
In rozen staat gij opgericht
In dorens bloeit gij allerwegen
Aan zee zijt gij gelegen
De zonne laait uw overwicht

Gekend bemind vanwaar zijt gij
Van eindeloos en zo vlakbij
Als zwarte blauwe rode grijze mensen zijn.
In mensen sterft gij tot nieuw leven
Wie heeft ons u gegeven
Witwaterwel genadebrood.

O schoonheid uw verweerd gezicht
Weerspiegelt nog het eerste licht
Het alle dagen fonkelnieuwe licht van licht.

Deel 2 Liefde voor de naaste

Bij Simone Weil gaan aandachtig wachten en radicale actie hand in hand. Zo besluit ze In 1934 te gaan werken in de fabriek van Renault. Daarover noteert ze: “

“Toen ik in de fabriek kwam, en in aller ogen en ook in de mijne was opgegaan in de naamloze massa, is het ongeluk van de anderen mij in vlees en bloed gedrongen. (...) Ik heb daar voorgoed het slaventeken ontvangen, zoals de Romeinen dat met gloeiend metaal op het voorhoofd van hun geringste slaven inbranden. Sindsdien heb ik mij altijd als een slavin beschouwd”.

Dit slavenleven in ongeluk moet ze na een jaar opgeven, fysiek gebroken en met de dood in de ziel. Haar ouders nemen haar in 1935 mee op reis, o.m. naar een Portugees dorpje. Over wat haar daar overkomt vertelt ze:

“In een dergelijke zielstoestand en in ellendige fysieke omstandigheden ben ik naar dat Portugese dorpje gegaan (...) Er was die dag patronaatsfeest. Het was aan het strand. De vissersvrouwen gingen in processie langs de boten; zij droegen kaarsen en zongen, ongetwijfeld zéér oude liederen, die van een hartverscheurende droefheid waren. [...] Daar had ik plotseling de zekerheid dat het christendom bij uitstek de godsdienst der slaven is, dat slaven wel christenen *moeten* zijn en dat ik tot hun behoor”.

Simone Weil is agnostisch opgevoed. Maar terwijl zelfs de Naam Gods nog niet in haar gedachten was, deelt zij naar eigen zeggen van jongs af aan de christelijke geesteshouding ten opzichte van wereld en leven. Die uit zich ook in haar waardering van het christendom als slavengodsdienst. Dwars tegen Nietzsche in stelt ze: “De enorme grootheid van het christendom komt van het feit dat het geen bovennatuurlijke *remedie* zoekt voor het lijden,

maar een bovennatuurlijk *gebruik* van het lijden". Dat ziet ze voor haar ogen in Portugal gebeuren, dat ervaart ze ook zelf. De armen – naamloos, onaanzienlijk, veracht – wachten in geloof op voedsel voor hun verlangen, perspectief voor hun hoop, aanraking door verborgen liefde. Simone beseft: liefde is geen troost, liefde is licht.

Dat 'bovennatuurlijke gebruik van het lijden' is volgens haar geboden waar het *ongeluk* heerst, Le Malheur. Er is veel lijden en verdriet in de wereld, dat is 'natuurlijk' zo. Het ongeluk echter is van ándere orde. Simone ervoer het in haar suïcidale depressie, ze beleefde en deelde het in de onmenselijke 'orde' van de fabriek, ze herkent het in de wanhopige schreeuw van Christus op het kruis. Ongeluk stempelt de ziel tot op de bodem met zijn slavenmerk, maakt een mens verdoofd en schamper van gemis, herkomst en doel verloren, dood in de ziel. Ongeluk maakt van een mens een ding, een stuk vlees langs de weg waar anderen onaangedaan aan voorbij gaan. In zo'n toestand van ongeluk past 'normale hulpverlening' niet. Dan moet men zich in de ander verplaatsen, zichzelf geven, dus: zich 'ontzelve', ontledigen, in de leegte de ander beamen. Maar àls en waar dit gebeurt, beaamt God zelf door onze leegte heen de ander als Gods beminde. Deze naastenliefde is een verlossende handeling, een scheppende flits van Gods liefde. Zij is sacramenteel.

Wij kunnen Gods *aanwezigheid* niet in volle werkelijkheid ervaren. Maar wel we kunnen we in het ernstigste ongeluk bijna ten volle Gods *afwezigheid* ondergaan. Door daarmee in te stemmen, worden we geleid op de weg van zuivere Liefde. "Precies daarom is het kruis onze enige hoop", zegt Simone met Paulus.

Als wij nu zoeken naar het 'nieuwe normaal', ontwaren we dan ook kruizen in ons leven en onze wereld die hoop bieden?

Lied: Verdoofd en schamper, couplet 1 (Tekst Huub Oosterhuis, Muziek Bernhard Huijbers)

Verdoofd en schamper van gemis
Herkomst en doel verloren
Dit leven dat geen leven is
Nog dood nog ongeboren.
Doe open Gij die woont in licht
Dat niet ter dood gedoemd zijn
Wij die naar u genoemd zijn

Deel 3 Liefde voor de eredienst

Toen Simone in 1938 de liturgie van de Goede Week meevierde, drukten zware hoofdpijnen haar terneer.

“Toch was ik door een uiterste krachtinspanning van mijn aandacht in staat buiten dit ellendige lichaam te treden, het op zichzelf te laten lijden, alleen gelaten en ineengedrongen in zijn hoekje, en intussen een zuivere en volmaakte vreugde te vinden in de ongekende schoonheid van de muziek en de teksten. Deze ervaring heeft mij bij benadering beter doen begrijpen dat het mogelijk is vast te houden aan de liefde van God te midden van het ongeluk. Vanzelfsprekend is tijdens deze diensten de gedachte aan het lijden van Christus eens en voor altijd in mij doorgedrongen”.

Simone Weil kent van huis uit geen eredienst. Maar zich verdiepend in oosterse religies en met name in het christendom, leert ze de waarde van religieuze praktijken en eredienst inzien. Ze begrijpt waarom mensen hun godsdienst liefhebben. Die biedt immers vormen voor het verlangen naar Gods tegenwoordigheid. Daardoor bezit de eredienst werkelijke kracht, weet Simone: de kracht degenen te redden die er zich met verlangen aan overgeven.

Die reddende kracht ervaart zij zelf sinds ze elke ochtend als godsdiensttoefening het Onze Vader opzegt. Steeds vaker gebeurt het dan dat zich een oneindige ruimte van weldadige stilte opent. En soms is Christus op een persoonlijke wijze aanwezig, op een oneindig reële, aangrijpender, duidelijker en meer liefdevolle wijze dan toen hij haar voor het eerst vervulde.

De waarde van eredienst bestaat voor Simone hierin: dat mensen niet hun eigen denken, willen en geloven vieren, maar zich daarvan ontledigen om vervuld te raken van Gods stille aanwezigheid. Dat is de ‘sacramentele’ kracht van de liefde tot de eredienst. Het meest sublieme sacrament is voor haar de Eucharistie. Immers, zo noteert ze: “God kan in deze wereld slechts tegenwoordig zijn op een verborgen wijze. Zijn presentie in de eucharistie is werkelijk verborgen, omdat geen enkel deel van ons denken tot dit geheim toegang heeft. Gods tegenwoordigheid is dan ook volstrekt”.

Dat in een onooglijk stukje materie God tegenwoordig is, rijmt voor Simone Weil met de absurditeit dat God zelf aanwezig is in de absolute verlatenheid en de dood van een misdadiger. Zo immers stierf Christus aan het kruis, gehoorzaam tot in de dood. En absurd genoeg is juist dit kruis, plaats van het diepste ongeluk, plaats van Gods aanwezigheid.

Dat kruis is alleen dan niet absurd, zegt Simone, “als men het interpreteert als ‘afstand’. – God schiep de wereld uit en door liefde. God heeft niets anders geschapen dan de liefde zelf en de middelen om liefde mogelijk te maken. (...) Hij schiep, zo ver mogelijk van Hem verwijderd, wezens die in staat waren lief te hebben. Zelf heeft hij, omdat niemand anders dat kon doen, zich naar het verste punt begeven, hetgeen oneindig ver van hem verwijderd is. Deze afstand tussen God en God, hoogste en onvergelykelijke smart, wonder van de liefde, dat is het kruis.”

In Solesmes ervoer Simone een mystieke deelname aan het lijden van Christus. De onvoorstelbare schoonheid ervan werd haar toegezongen in de dienst van Goede Vrijdag. We horen dat nu in een opname van Solesmes uit 1930, enkele jaren voordat Simone het diezelfde monniken hoorde zingen.

Enkele citaten van Simone Weil kunnen ons wellicht helpen in ons verlangen naar liefde, ons wachten op God.

Lied Gregoriaans v benedictijnen abdij van Saint te Solesmes (opname 1930)

Christus factus est pro nobis obediens
usque ad mortem, mortem autem crucis.
Propter quod et Deus exaltavit illum
et dedit illi nomen, quod est super omne nomen.

Christus is voor ons gehoorzaam geworden tot de dood,
tot de dood aan het kruis.
Daarom heeft God Hem hoog verheven en Hem de naam verleend,
die boven alle namen is.

Citaten van Simone Weil:

- Aandacht is de zeldzaamste en puurste vorm van vrijgevigheid
- Schoonheid is dat wat je niet wilt veranderen.
- Christus op het Kruis, die roept: "Mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?" Dat is de volmaakte lof van Gods glorie.
- Het is niet omdat God van ons houdt dat we van hem moeten houden. Het is omdat God van ons houdt dat we van elkaar moeten houden.
- Alles wat voortkomt uit de zuivere liefde, baadt in een lichtende schemer van schoonheid.
- Liefde is geen troost, liefde is licht.

Voorbeden

Bidden
maar hoe dan,
en waarom,
tot wie dan,

wat kunnen wij meer dan stil zijn
nu
hier
stomgeslagen, verkoold, verwaaid
wat zullen wij
anders dan wachten
aandacht hebben
luisteren
om te horen de stomgeslagen mond,
zien, de mens die ons leert wat leven is
zo niet
zo wel

en verlangen naar licht, toch
naar liefde, ongekend

daarvoor openstaan
met hart en ziel
en onze roeping verstaan
de woorden die gezegd zijn
door die ene
de ander
en jij
wij
wij roepen nu de naam van een mens
één voor allen

dat wij leven.

Lied Psalm 146 vrij

Laat mij maar zingen, zolang het nog kan.
Laat mij toch zingen zolang ik nog ben
bij mijn verstand en bij stem.
Wie zal ik zingen? Jou zal ik zingen
geen ander geen vreemde
jou, alleen jou, en weer jou

die aan de hemel die gloeiende gozer...
die aan de tronken de twijgen...
die de zeeën doorklieft dat ze golven
eeuwige trouw.

Zolang de aarde nog rond is
en vrede een vierkante cirkel
laat mij toch zingen, mijn hart op mijn tong.

Zolang de oorlogen duren,
de levenden sterven,
de doden niet opstaan
laat ons toch zingen
met morgengoudlippen
uit avondroodkelen

de eeuwige woorden van liefde en vrede
van jou, alleen jou en weer jou.

Dat je zal zijn
die je gezegd hebt te zijn:
brood voor hongerdieven
licht voor blinden
voor vluchtelingen toevlucht overal
zoals je gezegd hebt: Ik-zal.

Laat mij toch zingen, laat ons toch zingen
van ongeschonden landschap
en geen kind meer kwijt –
Ploert en Schender zijn voorbij
alle dingen nieuw
met zachtmoedig licht geladen elke batterij,
zout en honing, brood en wijn in elke woning
en de klokken slaan gerechtigheid.

Zal er ooit nog, toch, een koning zijn,
een hoogste majesteit

dan jij, en jij alleen

en weer jij

voor altijd.

Afsluiting en zegen

Volgens Simone Weil mogen we hierop vertrouwen,
Ze heeft er immers haar eigen leven op willen bouwen:

“Als wij God liefhebben, overwegende dat hij niet bestaat, dan zal hij zijn bestaan openbaren”.

Zo moge het zijn. Amen.